مجله اقتصادی
شماره‌های 1 و 2، فروردین و اردیبهشت 1392، صفحات116-99

نگاهی به عملکرد حساب خدمات تراز پرداخت‌های کشور طی دوره زمانی (1390-1386)

منیژه طبیبی
کارشناس‌ارشد اقتصادی
manijehtabibi@yahoo.com

با توجه به مشکلات آماری در حوزه خدمات کشوری و سهم بیش از 50 درصدی این بخش از تولید ناخالص داخلی کشور، ارائه تصویری از این بخش جهت برنامه‌ریزی و سیاستگذاری ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. بررسی وضعیت تجارت خدمات می‌تواند بخشی از نقاط قوت و ضعف این بخش را نمایان کند. از این‌رو تحلیل تراز پرداخت‌های خدمات طی دوره زمانی (1390-1386) و مقایسه آن با وضعیت تجارت خدمات در دنیا نشان داد حساب خدمات کشور طی این مدت همواره با کسری قابل ملاحظه‌ای روبرو بوده است. از سوی دیگر تحریم‌ها ازطریق فشار بر حمل‌ونقل بین‌المللی و توقف طرح‌های مشارکتی با پیمانکاران خارجی، تجارت خدمات را تحت‌تأثیر قرار داده است. مقایسه تجارت خدمات کشور با تجارت خدمات در جهان نیز بیانگر اختلاف آشکار در ترکیب آن می‌باشد که این امر بر مواردی چون ضعف خدمات ارتباطی، استفاده معکوس از ظرفیت‌های جهانگردی، سهم بالای دولت در تجارت خدمات، اقتصاد منابع پایه در حوزه خدمات و ... دلالت دارد.

واژه‌های کلیدی: تراز پرداخت خدمات، تجارت خدمات.

1. مقدمه

بخش خدمات علیرغم دارا بودن بالاترین سهم در تولید ناخالص داخلی و پتانسیل تکمیل زنجیره تولید و ایجاد اشتغال و ارزآوری، به‌طور سنتی در کشور به‌عنوان بخش غیرمولد و زائد اقتصاد و مانعی در برابر رشد اقتصادی تصور می‌شود. این نگاه نادرست حتی تولید آمار در این بخش را نیز متأثر نمود به‌گونه‌ای که برخی از اطلاعات و آمار این حوزه از کفایت لازم برای ارائه تحلیل جامعی از این بخش برخوردار نیست. در این گزارش تلاش شده به اتکای آمار تراز پرداخت‌های کشور طی دوره زمانی (1390-1386) تصویری از تجارت خدمات کشور، ترکیب آن و نقاط قوت‌وضعف آن در مقایسه با ترکیب تجارت خدمات در جهان ارائه گردد.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-09-14]

2. بررسی روند تجارت خدمات

نگاهی به عملکرد تجارت خدمات در کشور طی دوره زمانی (1390-1386) حاکی از آن است که به‌رغم رشد عمومی صادرات خدمات طی این دوره، همواره حساب خدمات با کسری مواجه بوده است و به‌طور متوسط واردات خدمات بیش از 2 برابر صادرات آن می‌باشد (ترازنامه بانک مرکزی، 1390و1388و1386).

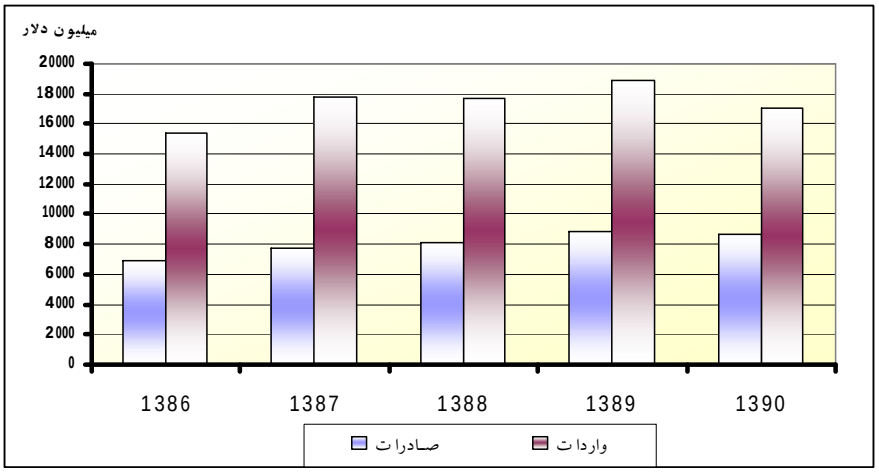

نمودار 1. صادرات و واردات حساب خدمات ترازپرداخت‌ها طی سال‌های (1390-1386)

از دیگر نکات حائز اهمیت، کاهش قابل توجه واردات بخش خدمات در سال 1390 می‌باشد که دلیل عمده این کاهش به افت شدید واردات خدمات ساختمانی (کاهش بیش از 8 برابری) و کاهش واردات خدمات ارتباطی (حدود 14 درصد) بازمی‌گردد.

جدول 1. حساب خدمات و برخی شاخص‌های منتخب در این زمینه طی سال‌های (1390-1386)

میلیون دلار/درصد

شرح	1386	1387	1388	1389	1390
تراز حساب خدمات	-8429	-9974	-9582	-10040	-8399
رشد سالانه کسری حساب خدمات	-	18/3	-3/9	4/8	-16/3
صادرات خدمات	6929	7775	8074	8852	8623
رشد سالانه صادرات خدمات	ـــ	12/2	3/8	9/6	-2/6
واردات خدمات	15357	17749	17656	18892	17021
رشد سالانه واردات خدمات	ـــ	15/6	-0/5	7	-9/9
نسبت واردات به صادرات خدمات	2/2	2/3	2/2	2/1	2

مأخذ: ترازنامه بانک مرکزی.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-09-14]

3. ترکیب تجارت خدمات

در تراز پرداخت‌های کشور حساب خدمات به‌تفکیک تجارت (صادرات و واردات) و 11 گروه حمل‌ونقل، مسافرت، خدمات ارتباطی، خدمات ساختمانی، خدمات بیمه، خدمات مالی (بجز بیمه)، خدمات کامپیوتری و اطلاعاتی، مالکیت معنوی و حق‌امتیازها، سایر خدمات تجاری، خدمات شخصی، فرهنگی و تفریحی و خدمات دولتی احصاء می‌گردد. (ترازنامه بانک مرکزی سال‌های 1390و1388و1386).

1-3. ترکیب صادرات خدمات

بررسی ترکیب صادرات خدمات طی سال‌های (1390-1386) نشان می‌دهد که گروه حمل‌ونقل با 44 درصد بیشترین سهم را در ترکیب صادرات خدمات کشور دارا می‌باشد و پس از آن مسافرت با 26 درصد و خدمات ساختمانی (فنی و مهندسی) با 19 درصد قرار می‌گیرد. این 3 سرفصل در مجموع 89 درصد از صادرات خدمات کشور را به خود اختصاص داده‌اند. در واقع اکثر عرضه‌کنندگان خدمات به خارج از کشور در 3 حوزه حمل‌ونقل، جهانگردی و خدمات فنی، مهندسی و ساختمانی فعالیت می‌کنند و سایر فعالیت‌های خدماتی در ایران جایگاه مناسبی در ترکیب صادرات خدمات کشور ندارد.

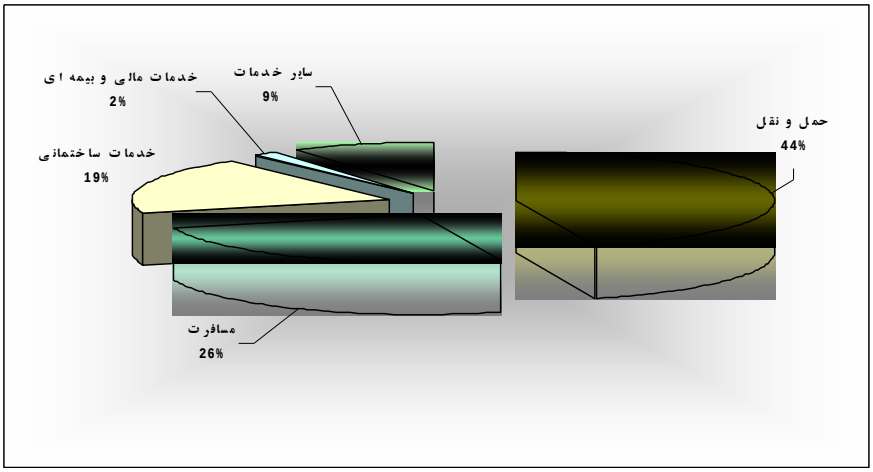

نمودار 2. ترکیب صادرات خدمات طی سال‌های (1390-1386)

2-3. ترکیب واردات خدمات

ترکیب واردات خدمات طی دوره زمانی (1390-1386) حاکی از آن است که مسافرت ایرانیان به خارج از کشور تقریباً نیمی از واردات خدمات کشور را تشکیل می‌دهد، وضعیتی که به‌دلیل کنترل نرخ‌های ارز در بازار داخلی و نرخ پایین آن طی سال‌های مذکور به وجود آمده است. در حوزه واردات، خدمات

[Downloaded from ejip.ir on 2026-09-14]

حمل‌ونقل با 22 درصد و خدمات ساختمانی با 13 درصد در مراتب بعدی قرار دارند؛ بنابراین در ترکیب واردات نیز مانند صادرات خدمات، 3 گروه حمل‌ونقل، مسافرت و خدمات ساختمانی سهم عمده‌ای را (که بالغ بر 82 درصد از واردات خدمات می باشد) به خود اختصاص می‌دهند.

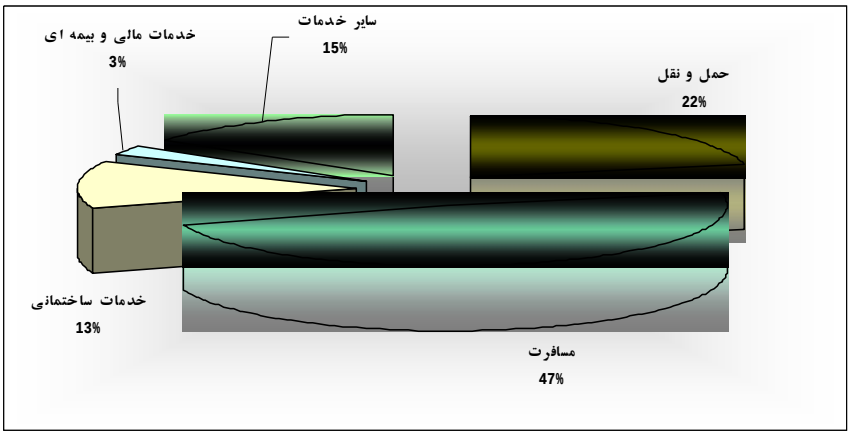

نمودار 3. ترکیب واردات خدمات طی سال‌های (1390-1386)

4. بررسی اجزای حساب خدمات

4-1. حمل‌ونقل

در تراز پرداخت‌های کشور سرفصل حمل‌ونقل به 3 بخش حمل‌ونقل دریایی، هوایی و سایر تقسیم شده که خود به زیرگروه‌های مسافر، بار و سایر تقسیم می‌شود. بررسی این سرفصل تراز پرداخت‌ها نشان می‌دهد که طی دوره زمانی (1390-1386) صادرات و واردات بار در مجموع حدود 69 درصد کل سرفصل حمل‌ونقل در تراز خدمات را به خود اختصاص داده است (ترازنامه بانک مرکزی سال‌های 1390-1386).

جدول2. صادرات و واردات حمل‌ونقل به تفکیک طی سال‌های (1390-1386)

میلیون دلار/درصد

	شرح	1386	1387	1388	1389	1390	مجموع
صادرات	مسافر	۲۷۳	۲۴۱	۲۰۴	۱۹۳	۱۹۳	۱۱۰۴
	بار	۲۶۹۶	۳۳۲۰	۳۰۴۹	۳۴۳۹	۳۲۰۲	۱۵۷۰۶
	سایر	۳۰۳	۳۵۵	۲۸۸	۲۳۵	۲۱۶	۱۳۹۷
واردات	مسافر	۵۲۶	۷۰۴	۶۹۸	۹۱۵	۱۱۰۳	۳۹۴۶
	بار	۱۸۷۸	۲۵۳۴	۲۰۳۶	۱۹۱۷	۱۵۱۲	۹۸۷۷
	سایر	۱۲۹۴	۹۶۷	۹۶۵	۸۵۷	۸۸۹	۴۹۷۲
مجموع صادرات و واردات	مسافر	۷۹۹	۹۴۵	۹۰۲	۱۱۰۸	۱۲۹۶	۵۰۵۰
	بار	۴۵۷۴	۵۸۵۴	۵۰۸۵	۵۳۵۶	۴۷۱۴	۲۵۵۸۳
	سایر	۱۵۹۷	۱۳۲۲	۱۲۵۳	۱۰۹۲	۱۱۰۵	۶۳۶۹

مأخذ: ترازنامه بانک مرکزی.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-09-14]

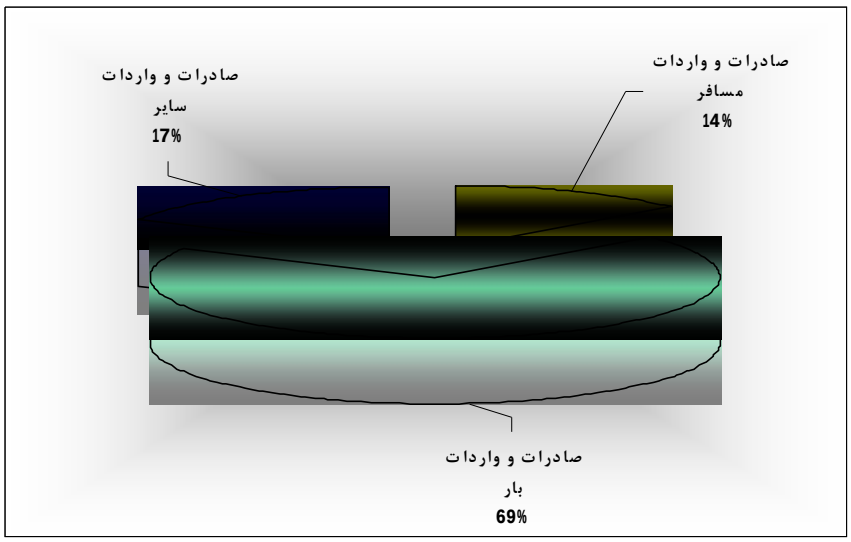

نمودار4. وضعیت تجارت خارجی سرفصل حمل‌ونقل

بررسی روند سرفصل حمل‌ونقل از نقطه‌نظر تجارت خارجی نشان می‌دهد که مجموع صادرات و واردات در این حوزه در سال 1387 به اوج خود یعنی به رقم 8/1 میلیارد دلار رسیده است. با این‌حال با تشدید تنش در مناسبات خارجی و اعمال تحریم‌های خارجی بر حوزه حمل‌ونقل و بیمه شناورهای ایرانی، این سرفصل در سال 1388 با کاهش جدی مواجه شده و با فراز و فرودهایی در نهایت به 7/1 میلیارد دلار در سال 1390 کاهش یافته است.

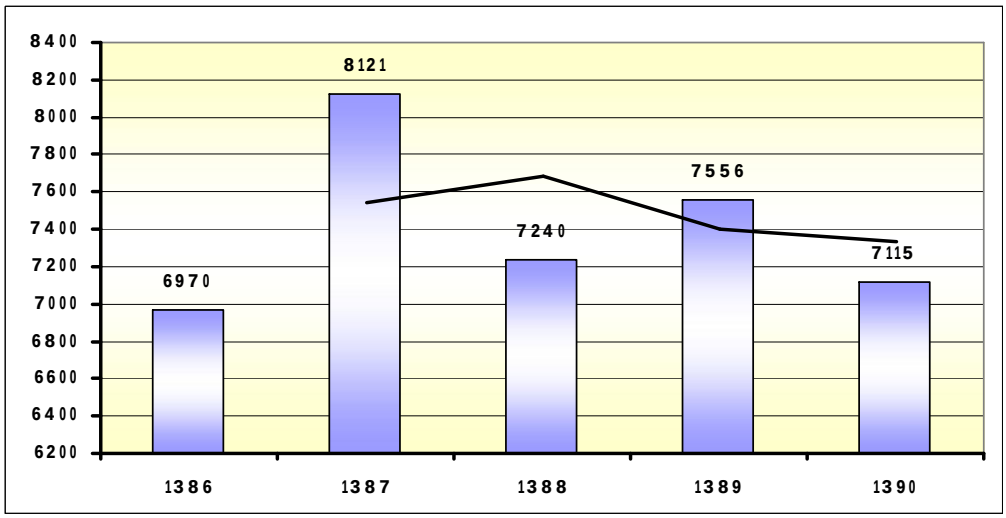

نمودار5. روند تجارت خارجی (مجموع صادرات و واردات) سرفصل حمل‌ونقل طی سال‌های (1390-1386)

[Downloaded from ejip.ir on 2026-09-14]

نکته حائز اهمیت در روند صادرات و واردات حمل‌ونقل طی دوره (1390-1386) آن است که تا پیش از سال 1388 خالص صادرات بخش حمل‌ونقل منفی بوده، به‌عبارت دیگر میزان واردات حمل‌ونقل کشور بر صادرات آن فزونی داشته است، اما با تشدید فشار تحریم‌های مستقیم خارجی که متوجه بخش شده و همچنین فشار غیرمستقیم تحریم‌های خارجی که از ناحیه اختلال در ورود و خروج کالا به کشور نمایان گردیده از سال 1389 به بعد صادرات حمل‌ونقل بر واردات آن پیشی گرفته است.

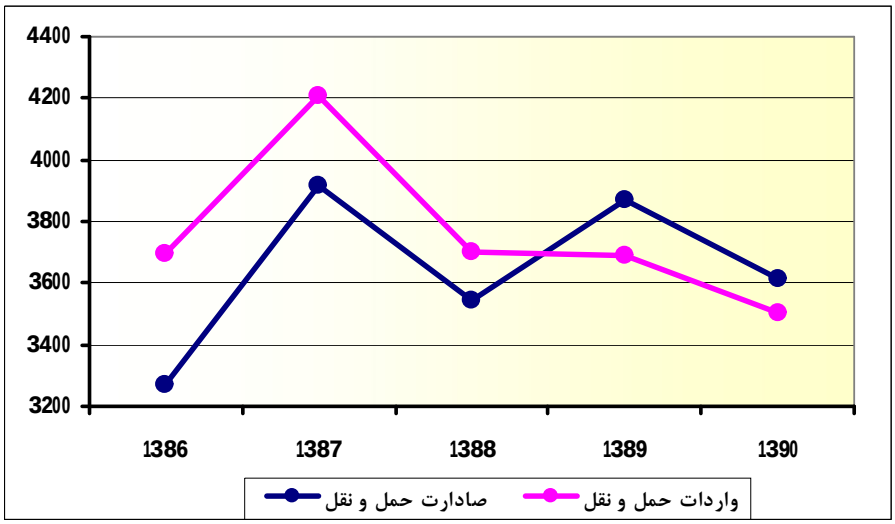

نمودار6. روند صادرات و واردات حمل‌ونقل طی سال‌های (1390-1386)

2-4. مسافرت

در تراز پرداخت‌های کشور مسافرت به 2 زیربخش تجاری و شخصی تقسیم می‌شود. نگاهی به ارقام این سرفصل نشان می‌دهد که طی دوره زمانی (1390-1386) در مجموع حدود 52 میلیارد دلار صادرات و واردات مسافر صورت گرفته که 80 درصد آن را واردات مسافر به خود اختصاص می‌دهد. این در حالی است که سهم مسافرت‌های تجاری تنها 18 درصد رقم مذکور می‌باشد.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-09-14]

جدول3. صادرات و واردات مسافرت به‌تفکیک طی سال‌های (1390-1386)

میلیون دلار/درصد

	1386	1387	1388	1389	1390	مجموع دوره
صادرات مسافر	1677	1737	2055	2438	2381	10288
تجاری	345	370	476	581	560	2332
شخصی	1332	1362	1578	1857	1822	7956
واردات مسافر	6809	7566	7805	9655	9778	41613
تجاری	1260	1372	1285	1583	1620	7120
شخصی	5550	6194	6519	8073	8158	34495
مجموع صادرات و واردات مسافر	8486	9303	9860	12093	12159	51901

مأخذ: ترازنامه بانک مرکزی.

به‌علاوه نسبت ارزش واردات مسافر به صادرات مسافر طی دوره مذکور بیش از 4 برابر می‌باشد. چنین شرایطی حاکی است که به‌دلیل ارزشگذاری نادرست پول ملی و فقدان سیاست‌های مناسب در حوزه جهانگردی طی دوره مذکور از یک‌سو ورود جهانگردان خارجی به داخل کشور به میزان قابل توجهی محدود شده و از سوی دیگر به‌دلیل قیمت پایین ارز در داخل کشور عده زیادی به خارج از کشور سفر کرده‌اند، از این‌رو میزان کسری در این سرفصل طی مدت مورد بررسی افزایش یافته به‌گونه‌ای که این رقم از 5132 میلیون دلار در سال 1386 به 7397 میلیون دلار در سال 1390 رسیده است.

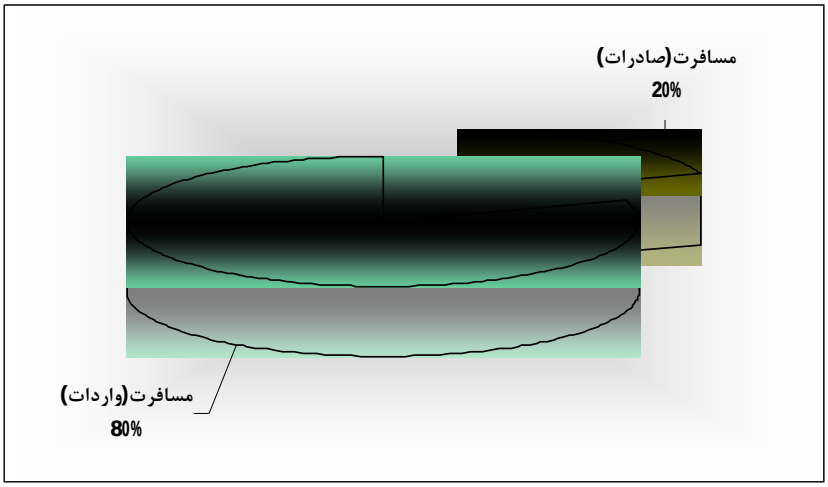

نمودار7. صادرات و واردات مسافرت طی سال‌های (1390-1386)

[Downloaded from ejip.ir on 2026-09-14]

این سرفصل که دومین سرفصل عمده در حساب خدمات کشور محسوب می‌شود طی دوره زمانی (1390-1386) روند افزاینده‌ای را تجربه نموده است، به‌طوری‌که مجموع صادرات و واردات مسافر از 8/5 میلیارد دلار در سال 1386 به بیش از 12/1 میلیارد دلار در سال 1390 افزایش یافته است.

شایان توجه آنکه طی دوره زمانی (1390-1386) بین 72-60 درصد از میزان کسری حساب خدمات به‌دلیل کسری در خدمات مسافرت می‌باشد.

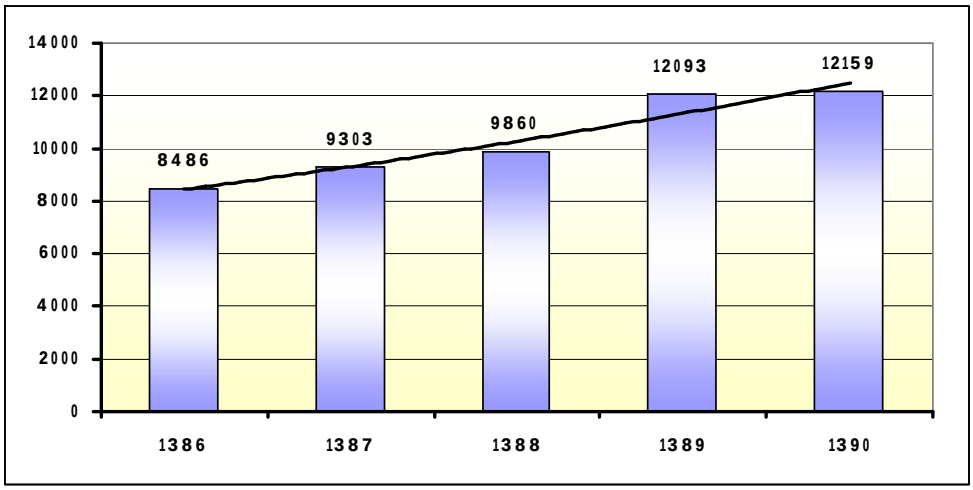

نمودار8. روند تجارت خارجی (مجموع صادرات و واردات) سرفصل مسافرت طی سال‌های (1390-1386)

3-4. خدمات ساختمانی (فنی و مهندسی)

پس از حمل‌ونقل و مسافرت، خدمات ساختمانی (فنی و مهندسی) بالاترین سهم را در صادرات و واردات حساب خدمات دارا می‌باشد. سهم تجارت خدمات فنی، مهندسی و ساختمانی از تجارت خدمات طی دوره زمانی (1390-1386) برابر با 14/5 درصد می‌باشد که 59 درصد از آن را واردات خدمات فنی و مهندسی به خود اختصاص می‌دهد.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-09-14]

جدول4. صادرات و واردات خدمات ساختمانی طی سال‌های (1390-1386)

میلیون دلار/درصد

شرح	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	مجموع دوره
صادرات خدمات ساختمانی	۱۳۲۳	۱۴۹۳	۱۶۶۲	۱۶۰۰	۱۴۸۲	۷۵۶۰
واردات خدمات ساختمانی	۲۴۶۸	۳۰۶۲	۳۰۸۶	۱۹۴۴	۲۹۶	۱۰۸۵۶
مجموع صادرات و واردات خدمات ساختمانی	۳۷۹۱	۴۵۵۵	۴۷۴۸	۳۵۴۴	۱۷۷۸	۱۸۴۱۶
نسبت واردات به صادرات خدمات ساختمانی	۹/۱	۱/۲	۹/۱	۲/۱	۲/۰	-
سهم خدمات ساختمانی از تجارت خدمات	۰/۱۷	۸/۱۷	۵/۱۸	۸/۱۲	۹/۶	۵/۱۴

مأخذ: ترازنامه بانک مرکزی.

سهم تجارت خدمات ساختمانی از تجارت خدمات طی دوره مذکور روند کاهنده‌ای را تجربه کرده است، به‌طوری که ابتدا از 17 درصد در سال 1386 با روندی افزایشی به 18/5 درصد در سال 1388 رسیده و سپس با شیب تندی به 6/9 درصد در سال 1390 کاهش یافته است که به‌طور عمده از کاهش چشمگیر واردات خدمات فنی و مهندسی طی 2 سال 1389 و 1390 ناشی شده است.

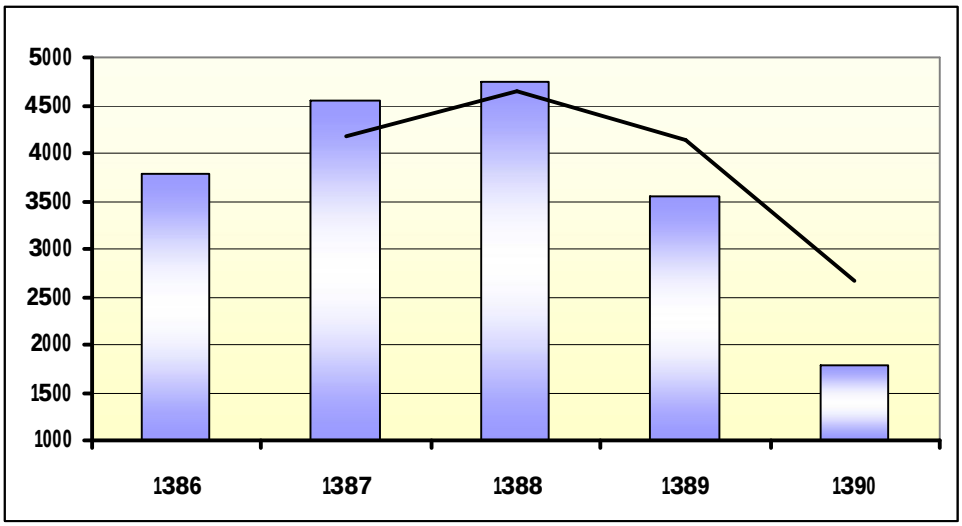

نمودار9. روند تجارت خارجی (مجموع صادرات و واردات) خدمات ساختمانی طی سال‌های (1390-1386)

در این روند سهم خدمات ساختمانی از واردات از 16 درصد در سال 1386 به 2 درصد در سال 1390 کاهش یافته است. این روند موجب گردیده کشور که تا پیش از سال 1389 واردکننده خدمات ساختمانی بوده، در سال 1390 به صادرکننده آن تبدیل شود. افزایش فشارهای ناشی از

[Downloaded from ejip.ir on 2026-09-14]

تحریم‌های بین‌المللی و توقف بسیاری از برنامه‌های عمرانی کشور که با مشارکت بخش خارجی صورت می‌گرفته، دلیل اساسی کاهش شدید واردات خدمات ساختمانی (فنی و مهندسی) می‌باشد.

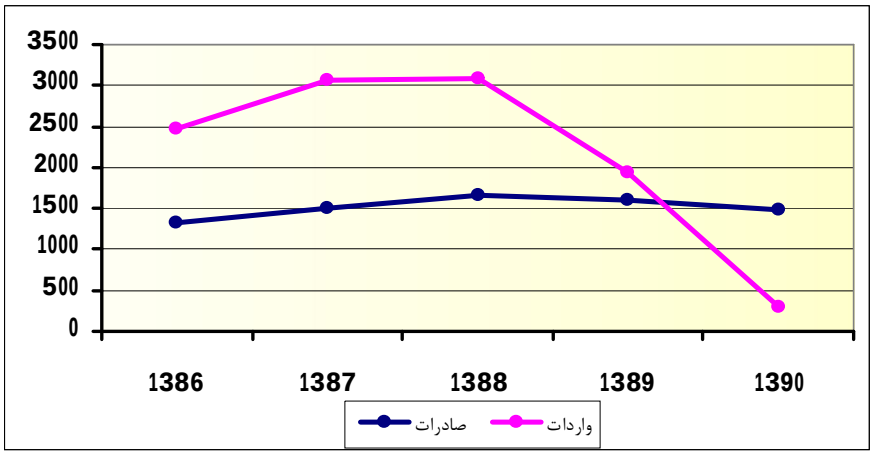

نمودار10. صادرات و واردات خدمات ساختمانی طی سال‌های (1390-1386)

4-4. خدمات مالی و بیمه‌ای

سهم خدمات مالی و بیمه‌ای از تجارت خدمات در کشور کمتر از 3 درصد می‌باشد. به‌علاوه بررسی خدمات مالی و بیمه‌ای در حساب خدمات تراز پرداخت‌ها نشان می‌دهد که خالص صادرات آن طی دوره زمانی (1390-1386) همواره منفی بوده است، به‌طوری که در مجموع کل دوره واردات خدمات مالی و بیمه‌ای 3/7 برابر صادرات آن می‌باشد.

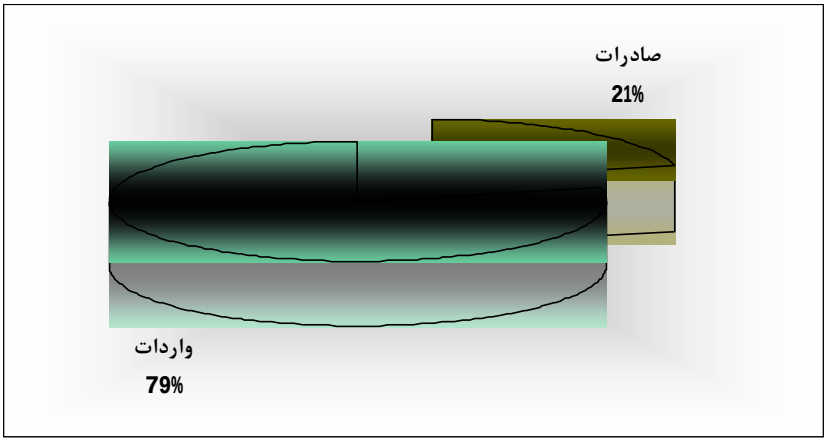

نمودار11. صادرات و واردات خدمات مالی و بیمه‌ای طی سال‌های (1390-1386)

[Downloaded from ejip.ir on 2026-09-14]

قابل توجه است که واردات خدمات مالی و بیمه‌ای سهمی 79 درصدی را در تجارت آن طی دوره زمانی (1390-1386) به خود اختصاص داده است.

جدول5. صادرات و واردات سایر خدمات مالی و بیمه‌ای طی سال‌های (1390-1386)

میلیون دلار/درصد

شرح	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	مجموع دوره
صادرات خدمات مالی و بیمه‌ای	۸۹	۸۵	۱۱۹	۱۴۵	۱۷۸	۶۱۶
واردات خدمات مالی و بیمه‌ای	۲۴۷	۲۹۶	۴۶۴	۶۴۸	۶۲۱	۲۲۷۶
مجموع صادرات و واردات خدمات مالی و بیمه‌ای	۳۳۶	۳۸۱	۵۸۳	۷۹۳	۷۹۹	۲۸۹۲
سهم خدمات مالی و بیمه‌ای از تجارت خدمات	۵/۱	۵/۱	۳/۲	۹/۲	۱/۳	۳/۲
نسبت واردات به صادرات خدمات مالی و بیمه‌ای	۸/۲	۵/۳	۹/۳	۵/۴	۵/۳	۷/۳

مأخذ: ترازنامه بانک مرکزی.

روند سهم خدمات مالی و بیمه‌ای از تجارت خدمات نیز طی سال‌های (1390-1386) بیانگر روندی افزایشی بوده و از 1/5 درصد در سال 1386 به 2/3 درصد در سال 1390 رسیده است. لازم به توضیح است افزایش سهم خدمات مالی و بیمه‌ای از تجارت خدمات طی این دوره از افزایش قابل ملاحظه واردات کالایی کشور در اثر رشد درآمدهای نفتی و به طریق اولی واردات خدمات مالی و بیمه‌ای مربوط به آن ناشی شده است. این در حالی است که با تشدید تنش در روابط خارجی کشور از سال 1390 خرید چنین خدماتی از سوی کشور می‌بایست با صرف هزینه‌های بیشتر صورت پذیرد.

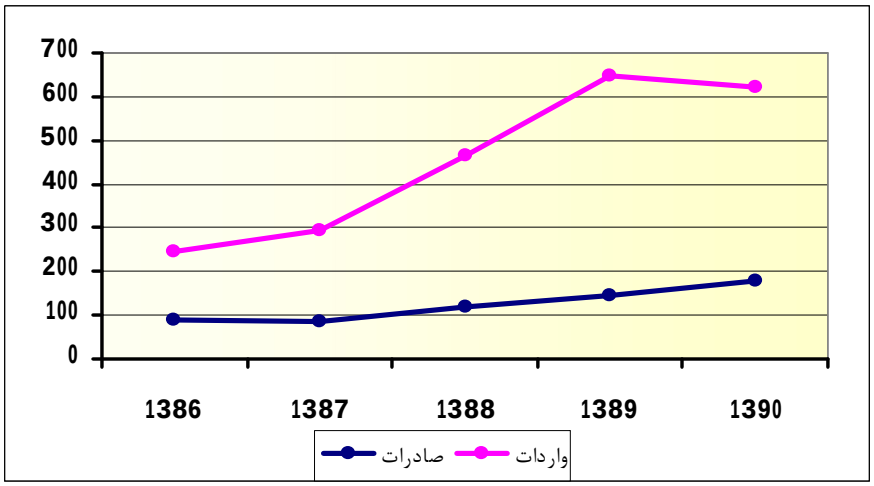

نمودار 12. صادرات و واردات خدمات مالی و بیمه‌ای طی سال‌های (1390-1386)

[Downloaded from ejip.ir on 2026-09-14]

5-4. سایر خدمات

سایر خدمات شامل خدمات ارتباطی، سایر خدمات تجاری، خدمات کامپیوتری و اطلاعاتی، مالکیت معنوی و حق امتیازها، خدمات شخصی، فرهنگی و تفریحی و خدمات دولتی می‌باشد که به‌دلیل سهم اندک هر یک از این خدمات از کل صادرات و واردات خدمات کشور در یک سرفصل مورد بررسی قرار گرفته‌اند. شایان توجه اینکه سهم مجموع خدمات برشمرده از تجارت خدمات طی دوره زمانی (1390-1386) برابر با 13/2 درصد است، که بیش از 78 درصد آن را واردات شامل می‌شود.

جدول6. صادرات و واردات سایر خدمات طی سال‌های (1390-1386)

میلیون دلار/درصد

	1386	1387	1388	1389	1390	مجموع دوره
صادرات سایر خدمات	۵۱۴	۶۱۰	۷۳۴	۸۰۳	۹۷۰	۳۶۳۱
واردات سایر خدمات	۲۱۳۴	۲۶۱۹	۲۶۰۲	۲۹۵۶	۲۸۲۱	۱۳۱۳۲
مجموع صادرات و واردات سایر خدمات	۲۶۴۸	۳۲۲۹	۳۳۳۶	۳۷۵۹	۳۷۹۱	۱۶۷۶۳
سهم سایر خدمات از تجارت خدمات	۹/۱۱	۷/۱۲	۰/۱۳	۵/۱۳	۸/۱۴	۲/۱۳
نسبت واردات به صادرات سایر خدمات	۲/۴	۳/۴	۵/۳	۷/۳	۹/۲	۶/۳

مأخذ: ترازنامه بانک مرکزی.

بررسی تجارت سایر خدمات بیانگر روند افزایشی آن طی دوره زمانی (1390-1386) می‌باشد به‌نحوی که از 2/6 میلیارد دلار در سال 1386 به 2/8 میلیارد دلار در سال 1390 رسیده است.

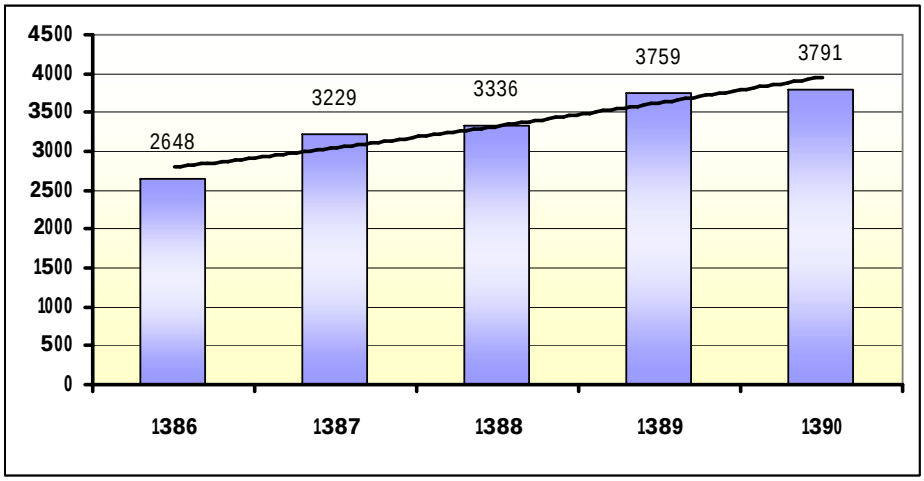

نمودار 13. روند تجارت خارجی (مجموع صادرات و واردات) سایر خدمات طی سال‌های (1390-1386)

[Downloaded from ejip.ir on 2026-09-14]

بررسی ترکیب سایر خدمات حاکی از آن است که سایر خدمات تجاری با سهم حدود 4/5 درصد از کل صادرات و واردات خدمات در رتبه نخست قرار دارد. این خدمات شامل خدمات لیزینگ عملیاتی، کسب‌وکار متفرقه حرفه‌ای و خدمات فنی (حسابداری، حقوق و مشاوره مدیریتی و روابط عمومی، تبلیغات، تحقیقات علمی در بازار دادوستد کالا، تحقیق و توسعه، خدمات معماری و مهندسی، کشاورزی، معدن و پردازش سایت) می‌باشد.

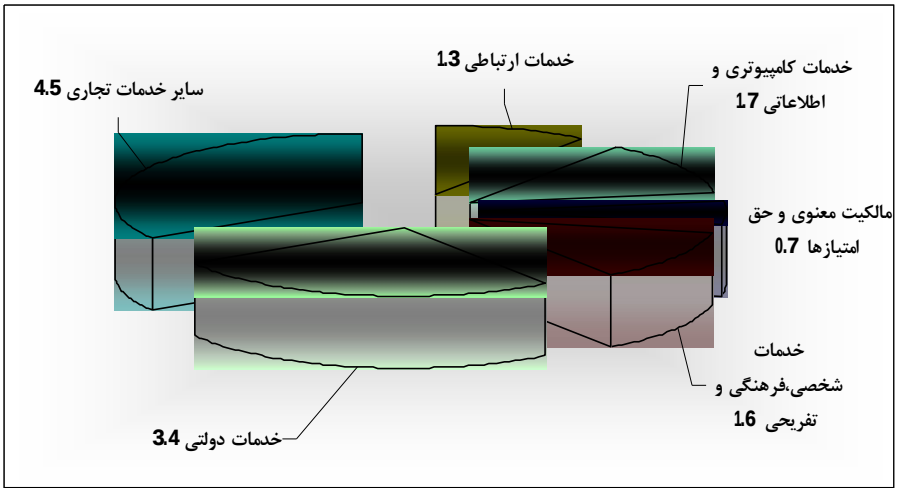

نمودار 14. سهم اجزای سرفصل سایر خدمات از کل تجارت خدمات طی سال‌های (1390-1386)

پس از سایر خدمات تجاری به‌ترتیب خدمات دولتی با حدود 3/4 درصد، خدمات کامپیوتری و اطلاعاتی با 1/7 درصد و خدمات شخصی فرهنگی و تفریحی با 1/6 درصد از تجارت خدمات کشور در مراتب بعدی قرار دارند.

چنانکه مشاهده می‌شود در ترکیب صادرات سایر خدمات، سایر خدمات تجاری و خدمات دولتی بیش از 60 درصد صادرات آن را به خود اختصاص می‌دهند. در حوزه ترکیب واردات سایر خدمات نیز 59 درصد سهم خدمات دولتی و سایر خدمات تجاری است. همچنین، بر اساس محاسبات انجام شده بیش از 20 درصد کسری حساب خدمات از کسری خدمات برشمرده نشأت می‌گیرد.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-09-14]

جدول 7. صادرات و واردات سایر خدمات طی سال‌های (1390-1386)

میلیون دلار/درصد

	شرح	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	مجموع دوره
صادرات	خدمات ارتباطی	۵۸	۷۳	۸۸	۶۵	۷۳	۳۵۷
	خدمات کامپیوتری و اطلاعاتی	۵۴	۷۴	۸۱	۸۳	۸۷	۳۷۹
	مالکیت معنوی و حق‌امتیازها	۵	۶	۸	۹	۱۲	۴۰
	خدمات شخصی، فرهنگی و تفریحی	۸۴	۱۰۱	۱۲۰	۱۴۶	۱۸۶	۶۳۷
	خدمات دولتی	۱۳۸	۱۴۶	۱۸۶	۱۹۶	۲۲۵	۸۹۱
	سایر خدمات تجاری	۱۷۵	۲۱۰	۲۵۱	۳۰۴	۳۸۷	۱۳۲۷
	مجموع صادرات خدمات فوق	۵۱۴	۶۱۰	۷۳۴	۸۰۳	۹۷۰	۳۶۳۱
واردات	خدمات ارتباطی	۱۹۸	۳۷۷	۲۷۹	۲۴۵	۲۱۰	۱۳۰۹
	خدمات کامپیوتری و اطلاعاتی	۲۹۱	۳۴۷	۳۴۳	۴۰۰	۳۸۳	۱۷۶۴
	مالکیت معنوی و حق امتیازها	۱۴۵	۱۶۸	۱۶۶	۱۹۳	۱۸۵	۸۵۷
	خدمات شخصی، فرهنگی و تفریحی	۲۴۲	۲۸۰	۲۷۶	۳۲۲	۳۰۹	۱۴۲۹
	خدمات دولتی	۵۹۷	۶۴۹	۷۱۹	۷۴۰	۷۰۶	۳۴۱۱
	سایر خدمات تجاری	۶۶۱	۷۹۸	۸۱۹	۱۰۵۶	۱۰۲۸	۴۳۶۲
	مجموع واردات خدمات فوق	۲۱۳۴	۲۶۱۹	۲۶۰۲	۲۹۵۶	۲۸۲۱	۱۳۱۳۲

مأخذ: ترازنامه بانک مرکزی.

قابل ذکر است واردات خدمات کامپیوتری و اطلاعاتی و مالکیت معنوی و حق‌امتیازها طی دوره زمانی (1390-1386) بیش از 6 برابر صادرات آن می‌باشد. این رقم نشان می‌دهد چنانچه این 2 خدمت شاخصی برای خدمات دانش‌بنیان در نظر گرفته شود، کشور در این زمینه همچنان با وضعیت مطلوب فاصله قابل توجهی دارد.

5. ترکیب تجارت خدمات در جهان

طبق آخرین گزارش سازمان جهانی تجارت، تجارت خدمات در سال 2011 بالغ بر 4170 میلیارد دلار می‌باشد که 23/4 درصد از کل تجارت کالا و خدمات در جهان را تشکیل می‌دهد. این در حالی است که سهم تجارت کشور از این میزان کمتر از 1 درصد می‌باشد (سازمان جهانی تجارت، 1389).

نگاهی به ترکیب تجارت خدمات در سال 2011 نشان می‌دهد که مسافرت با 25/6 درصد و سایر خدمات تجاری با 25/7 درصد بیش از نیمی از تجارت خدمات را به خود اختصاص داده‌اند. حمل‌و نقل و خدمات مالی و بیمه‌ای به‌ترتیب با 20/6 و 9/5 درصد در جایگاه‌های بعدی قرار دارند (سازمان جهانی تجارت، 2012). مقایسه ترکیب تجارت خدمات در ایران و جهان نشان می‌دهد مسافرت در ایران به‌تنهایی نزدیک به نیمی از کل تجارت خدمات را در بر می‌گیرد که بیش از 80 درصد آن از واردات بوده است. به‌عبارت دیگر علیرغم پتانسیل‌های

[Downloaded from ejip.ir on 2026-09-14]

جهانگردی موجود، ایران بیش از آنکه از ظرفیت‌های درآمدزایی جهانگردی کشور بهره‌مند گردد بهره فراوانی نصیب صنعت جهانگردی جهان نموده است.

سهم بالاتر خدمات حمل‌ونقل کشور در مقایسه با جهان از جایگاه ویژه کشور در زمینه صادرات نفت و فرآوردهای نفتی و واردات مواد اولیه و سرمایه‌ای ناشی می‌شود. به عبارت دیگر چنین شرایطی موجب می‌گردد که کشور در زمینه صادرات به سیستم حمل‌ونقل دریایی وابسته شود.

تجارت خدمات ارتباطی در ایران سهمی کمتر از نصف تجارت خدمات ارتباطی در دنیا را دارا می‌باشد. هرچند همین سهم اندک نیز وامدار واردات خدمات ارتباطی است که بیش از 78 درصد تجارت خدمات ارتباطی در ایران را تشکیل می‌دهد.

تجارت خدمات ساختمانی (فنی و مهندسی) طی دوره زمانی (1390-1386)، حدود 6 برابر تجارت خدمات ساختمانی جهان در سال 2011 می‌باشد. فربه شدن سهم خدمات ساختمانی (فنی و مهندسی) در کشور به‌طور عمده از ضعف شرکت‌های پیمانکاری داخلی در صحنه بین‌المللی و واردات گسترده خدمات فنی و مهندسی جهت توسعه طرح‌های سرمایه‌گذاری به‌ویژه در حوزه نفت و گاز ناشی می‌شود.

جدول 8. مقایسه ترکیب تجارت خدمات در ایران و جهان

درصد

شرح	ایران طی دوره (1390-1386)			سهم از تجارت خدمات جهان(2011)
	سهم صادرات	سهم واردات	سهم از تجارت خدمات ایران	
حمل‌ونقل	۱/۴۹	۹/۵۰	۱/۲۹	۶/۲۰
مسافرت	۸/۱۹	۲/۸۰	۹/۴۰	۶/۲۵
خدمات ارتباطی	۴/۲۱	۶/۷۸	۳/۱	۵/۲
خدمات ساختمانی	۱/۴۱	۹/۵۸	۵/۱۴	۴/۲
خدمات مالی و بیمه‌ای	۳/۲۱	۷/۷۸	۳/۲	۵/۹
خدمات کامپیوتری و اطلاعاتی	۲/۱۶	۲/۹۳	۷/۱	۶
مالکیت معنوی و حق امتیازها	۳/۴۲	۷/۱۹۶	۷/۰	۴/۶
خدمات شخصی، فرهنگی و تفریحی	۹/۱	۵/۴۱	۶/۱	۳/۱
خدمات دولتی	۸/۳۰	۴/۱۰۱	۴/۳	-
سایر خدمات تجاری	۲/۱۱	۱/۲۵	۵/۴	۷/۲۵

مأخذ: ترازنامه بانک مرکزی و آمارهای تجارت بین‌المللی سازمان جهانی تجارت.

خدمات مالی و بیمه‌ای در ایران طی دوره زمانی (1390-1386) سهمی بیشتر از 2/3 درصد از تجارت خدمات کسب ننموده‌اند. این در حالی است که این سهم در جهان بالغ بر 9/5 درصد می‌باشد. تفاوت

[Downloaded from ejip.ir on 2026-09-14]

قابل‌توجه در این ارقام نشان از ضعف کشور در ارائه خدمات بیمه‌ای و مالی مطابق استانداردهای بین‌المللی و عدم جذابیت این خدمات برای سایر کشورها دارد.

سهم خدمات کامپیوتری و اطلاعاتی و مالکیت معنوی و حق امتیازها طی دوره زمانی (1390-1386) در مجموع 2/4 درصد بوده است. مقایسه این سهم اندک با سهم 12/4 درصدی خدمات فوق در تجارت جهان نشان می‌دهد که ایران از جهت پایه‌های اقتصادی در حوزه خدمات دانش‌پایه ضعیف است.

خدمات دولتی در جهان سرفصل مجزایی ندارد. این در حالی است که در ایران سهم خدمات دولتی طی دوره زمانی (1390-1386) بالغ بر 3/4 درصد می‌باشد که بیانگر فربه بودن دولت در اقتصاد و حضور گسترده آن در عرصه ارائه خدمات می‌باشد (سازمان تجارت جهانی، 2010).

در حالی‌که سایر خدمات تجاری که به نوعی مکمل زنجیره تولید محسوب می‌گردند در جهان سهم قابل توجه 25/7 درصدی را در تجارت خدمات به خود اختصاص می‌دهند، در ایران این سهم تنها 4/5 درصد می‌باشد. این امر بیانگر شکاف عمیق بین کارکردهای 2 حوزه صنعت و خدمات در کشور بوده و نشان می‌دهد که کشور نتوانسته از خدمات مکمل زنجیره تولید در مسیر ایجاد ارزش‌افزوده به‌صورت بهینه بهره‌برداری نماید.

6. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

حساب خدمات کشور همواره با کسری قابل ملاحظه‌ای روبرو بوده است. با این حال بررسی تراز خدمات طی دوره زمانی (1390-1386) نشان می‌دهد که بخش قابل توجهی از این کسری از مسافرت بی‌رویه شهروندان ایرانی به خارج از کشور ناشی شده که این امر خود به‌واسطه پایین بودن مصنوعی نرخ ارز اتفاق افتاده و فشار قابل توجهی را متوجه کسری تراز پرداخت‌های کشور نموده است. بدیهی است تداوم چنین روندی نه در شرایط عادی و نه در شرایط کنونی که کشور با کمبودهای ارزی مواجه است، امکان‌پذیر نمی‌باشد.

حساب خدمات کشور به‌ویژه طی سال‌های 1389 و 1390 تحت‌الشعاع تحریم‌های خارجی قرار گرفته است، به‌طوری که تحریم‌ها با وارد آوردن فشار مستقیم بر روی فرایند حمل‌ونقل بین‌المللی کشور موجب گردیده که سهم حمل‌ونقل از تجارت بخش خدمات روندی کاهشی را تجربه نماید. پرواضح است ادامه این روند که با هدف احتقان ژئوپولتیکی کشور در صحنه بین‌المللی از سوی غرب دنبال می‌شود؛ علاوه بر تلاش‌های دیپلماتیک و حقوقی نیازمند حمایت‌های ویژه دولت از حوزه حمل‌ونقل بین‌المللی کشور است.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-09-14]

همچنین، تحریم‌های بین‌المللی از طریق توقف بسیاری از برنامه‌های عمرانی که با مشارکت بخش خارجی به‌ویژه در بخش نفت و گاز صورت می‌گرفت، منجر به کاهش قابل ملاحظه ارائه خدمات فنی و مهندسی خارجی به کشور گردیده است. تغییر این روند نیازمند تلاش جهت فعال‌سازی مجدد قراردادهای پیمانکاری خارجی است.

مقایسه تجارت خدمات کشور با تجارت خدمات در جهان بیانگر اختلاف آشکار در ترکیب آن می‌باشد که این امر بر مواردی چون ضعف خدمات ارتباطی، استفاده معکوس از ظرفیت‌های جهانگردی، سهم بالای دولت در تجارت خدمات، اقتصاد منابع پایه در حوزه خدمات، عدم استفاده قوی از خدمات مکمل زنجیره تولید و ضعف شرکت‌های پیمانکاری داخلی در ارئه خدمات فنی و مهندسی دلالت دارد.

منابع

ترازنامه بانک مرکزی سال‌های 1386، 1388 و 1390.

سازمان جهانی تجارت (1389)، *درآمدی بر موافقت‌نامه عمومی تجارت خدمات در سازمان جهانی تجارت*، ترجمه محمدحسن زارع، نمایندگی تام‌الاختیار جمهوری اسلامی ایران، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، تهران.

International Trade Statistics (2012).

Measuring Trade In Services, World Trade Organization (2010).

[Downloaded from ejip.ir on 2026-09-14]

[Downloaded from ejip.ir on 2026-09-14]